

8. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ИПФРА-М, 2002. — 704 с. — (Серия «Библиотека словарей "ИПФРА-М"»).
9. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хаврошок. — К. : Атіка, 2004. — 464 с.
10. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. — 3-тє вид. — К. : Наук. думка, 2002. — 732 с.
11. Лукашева Е. А. Права человека: понятие, сущность, структура / Е. А. Лукашева // Общая теория прав человека. — М. : Норма, 1996. — С. 1-45.
12. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации / М. В. Баглай. — М. : НОРМА: ИОРМА — ИПФРА-М, 2001. — 784 с.

Анотація

Донченко О. П. Свобода як категорія права (герменевтичний аспект). — Стаття.

У статті проаналізовано діапазон розуміння категорії «свобода». Герменевтичний аспект свободи як категорії права з'ясовується шляхом її зіставлення з категоріями «суб'єктивне право», «права людини». Зазначається, що в юридичному розумінні свобода — це форма самовизначення суб'єктів права стосовно вибору своїх життєвих цілей та засобів їх досягнення.

Ключові слова: свобода, права і свободи людини, герменевтика, категорія права.

Summary

Donchenko O. P. Freedom as a Category of Law (Hermeneutical Aspect). — Article.

In this article the range of the comprehension of the category «freedom» is analyzed. The hermeneutical aspect of the freedom as a category of law is examined by its comparison with the categories «subjective right», «human rights». It is mentioned, that in juridical meaning freedom is the mode of the legal subjects' self-determination in reference to the choice of their vital aims and means of achievement.

Keywords: freedom, human rights and freedoms, hermeneutics, category of law.

УДК 340.11:165.243

А. М. Зусва

КАТЕГОРІЇ «ЛОГІЧНЕ» ТА «ІСТОРИЧНЕ» ЯК ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ГІПОТЕЗИ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ЛОГІКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У конкретно-історичній характеристиці праворозуміння як надбання тієї чи іншої правової культури (у цілому чи в якомусь її сегменті) з наступним філософсько-правовим осмисленням розкривається сприйняття та розуміння права та сфери правового людсьми, котрі були носіями цієї культури: розмежування та співвідношення суцього та належного, справедливості, свободи і сваволі тощо.

Метою статті є конкретно-історична характеристика праворозуміння в українській звичаєво-правовій культурі. Ця проблема все ще потребує методологічної рефлексії як передумови її розробки, чим і зумовлена тема даної статті.

Проблемі праворозуміння присвячені монографії та статті П. М. Рабіновича, С. І. Максимова та багатьох інших. Звичаєво-правова культура українсько-

го народу досліджувалася у працях М. Гримич, В. Камінського, Н. Толкачової та інших вчених.

Однією з найбільш ранніх відповідей на запитання «що ж таке право?» була відповідь, що право — це веління, заповіді божества, які вказують людям, як вони повинні жити, що повинні робити і чого уникати. Наприклад, євреї, первинно, під правом розуміли 10 заповідей, вручених Мойсею самим Богом. Тобто право являло собою неземне, божественне явище.

Праворозуміння ми пропонуємо вважати центральною проблемою філософсько-правового осмислення звичаєво-правової культури, що відповідає об'єкту та предмету філософсько-правової науки.

Розуміння права полягає у сприйнятті його таким, яким воно є в реальному житті, адекватне сприйняття того, як виникло право, якою є його структура, як воно виявляється. Категорія праворозуміння охоплює всі існуючі роз'яснення стосовно того, що ж становить собою право. Право — це свобода, справедливість, мораль, інтереси, суспільні відносини, ідеї, психічні стани тощо. Поняття формується у свідомості суб'єкта пізнання. Однак для того, щоб стати відомим, доступним іншим людям, воно має бути виявленим назовні або, як кажуть, об'єктивованим. Доступність, об'єктивація понять здійснюються через різноманітні їх матеріальні знаки. До них належать інструменти природної мови — виголошені або написані слова чи графічні зображення [3, 14]. «Мова — універсальне середовище, у котрому здійснюється розуміння. Способом цього здійснення є тлумачення. Проблема мовного вираження є проблемою самого розуміння» [1, 42].

Термін «герменевтика» походить від давньогрецького *ερμηνευτική* — мистецтво тлумачення — напрям у філософії XX ст., який виник на основі теорії інтерпретації літературних текстів. З точки зору герменевтики завдання філософії полягає у тлумаченні граничних понять культури, оскільки реальність ми сприймаємо крізь призму культури, яка являє собою сукупність основоположних текстів.

Теорія інтерпретації покликана вирішувати загальні проблеми комунікації, з'ясувати та пояснювати точки зору з того чи іншого приводу, знаходячи спільний ґрунт для розмови, обміну думок, розуміння проблеми в суспільстві чи у певному колективі.

Стосовно перших систем інтерпретацій, то можна виділити три самих основних — кабалістика, антична та християнська герменевтика. Кабалістика (кабала) — містико-філософське вчення, яке з'явилося в іудаїзмі і яке розвивалося протягом багатьох поколінь єврейськими рабинами та мислителями. Кабалістика тлумачить таємний зміст Тори (Старий Завіт), яка розглядається в ролі глибокого містичного коду. Антична герменевтика тлумачить поеми Гомера, християнська герменевтика — Старий і Новий Завіт [1, 9].

Існує декілька видів праворозуміння, серед яких можна виділити загальносоціальне, тобто право «природне», право «суспільного» походження та спеціальносоціальне — правові явища державного характеру [3, 15].

У вибудовуванні інтерпретаційної гіпотези праворозуміння важлива роль

належить категоріям логічного та історичного. Адже відшуковуючи право, ми намагаємось досягнути певний феномен, який існує у часі та просторі, тобто у вигляді пов'язаних між собою конкретно-історичних форм, а також який (феномен) розкриває свою сутність через проходження стадій діалектичного становлення.

Як зазначав Л. С. Явич, «визначення права виявляються пов'язаними з багатьма іншими визначеннями, котрі описують менш і більш загальні поняття, що відображають як юридичні, так і неюридичні феномени суспільного життя. Кожне з визначень права вимагає засвоєння цілого ряду, комплексу інших його визначень та визначень інших явищ, процесів, станів і, що особливо важливо, подальшої розробки багатьох з цих визначень та понять. Розкриття наукою праворозуміння включає досягнення вже досягнутих результатів пізнання і одночасно розвиток та поглиблення поняття права» [4, 110].

З'ясовуючи методологічний статус поняття права у пізнанні правової дійсності, цей вчений сформулював такі положення: «Визначення права — це певний підсумок його вивчення та вихідний момент подальших досліджень. Поняття права являє собою духовно-наукове освоєння, яке розвивається, його сутності, закономірностей, внутрішніх і зовнішніх зв'язків, властивостей, структури, функцій. Визначення цього поняття — короткі дефініції, які фіксують ступені, фрагменти, аспекти цього освоєння дійсності у розвитку» [4, 110–111].

Таким чином, будь-яке визначення поняття права здійснюється на підставі певних філософських та діалектичних понять та категорій, є результатом складного процесу дискурсивного пізнання і відображає досягнутий рівень такого пізнання.

Праворозуміння як змістовний компонент будь-якої, чи буденної, чи загальної, чи професійної, правової свідомості є складним гносеологічним утворенням, у якому відображені окремі сторони правової дійсності під тим кутом зору, який доступний носіям такої правосвідомості: а) внаслідок досягнутого рівня правового розвитку конкретно-історичного суспільства та б) як свідчення їх особистого чи колективного досвіду та доступних форм та засобів правопізнання.

У правосвідомості українського селянства, яке було основним носієм звичаєво-правової культури, правова дійсність відображалася, як правило, на рівні емпіричних узагальнень, який у площині дискурсивного аналізу зазвичай пов'язується із сприйняттям. Відтак може йтися як власне про праворозуміння, так і про правосприйняття.

Рівень емпіричних узагальнень індивідуального чи групового правового досвіду не позбавлений змістовної конкретизації загальних категорій людського мислення, хоча рефлексія щодо використання таких категорій і не здійснюється. Ми схильні вважати, що при вибудовуванні інтерпретаційної гіпотези праворозуміння у звичаєво-правовій культурі оперування категоріями мислення відбувається інтуїтивно, що не звільняє нас від обов'язку розглядати процес такого оперування з позицій логіко-методологічного аналізу.

Метафоричність є суттєвою особливістю існування звичаю як гносеологіч-

ної конструкції, яку, однак, не слід вважати свідченням недосконалості цього рівня розвитку правового регулювання. У сучасній філософії, зокрема і філософській герменевтиці, проблемі метафори як форми існування знання, в тому числі і філософського, приділяється значна увага, що, гадаємо, є не випадковим.

На основі аналізу українських приповідок і приказок можна побачити норми, які стосуються різних сфер правового життя: «Ані продати, ані проміняти, лучше було не брати. Жінки годі позбутись, бо подружжя нерозривне» [2, 48]. Це означає, що не існувало в ті часи норм, які б передбачали можливість розірвання шлюбу. Ще один приклад можна навести з подружнього права: «Жінка небита, як хата некрита. Муж має право жінку бити» [2, 52]. В цій нормі звичаєвого права вбачається відсутність покарання за тілесні ушкодження, завдані чоловіком дружині.

У роботах, присвячених правовому звичаю та звичаєвому праву, вказується на історичну апробованість як передумову легітимації та конституювання змісту того чи іншого правила поведінки. Відповідно історичне як категорія мислення з необхідністю присутнє у будь-якій інтерпретаційній гіпотезі праворозуміння для виокремлення звичаю як джерела права. Логічне, у даному аспекті, являє собою спосіб, за допомогою якого відображуються основні етапи розвитку правової культури, її зміни, пізнається її сутність. Тому в процесі пізнання сутності стають зрозумілими історичні подробиці, випадковості і закономірності.

Механізмом трансформації соціального досвіду, отриманого та пережитого рядом поколінь, у звичаєве правило поведінки є уявлення, нехай і стихійні, про характер та структуру тих соціальних суперечностей, на розв'язання яких спрямована звичаєва норма. Так, наприклад, статеві суперечності, соціально-економічні суперечності.

Вже саме моделювання поведінки людей у нормі передбачає констатацію певної соціальної суперечності та визначення форм та способів її розв'язання, що є наслідком застосування категорії логічного та отриманих у процесі її конкретизації понять.

Інтерпретаційну гіпотезу праворозуміння у порушеному аспекті можна розглядати як гіпотезу конкретизації категорій логічного та історичного у пізнанні правової сфери соціальної реальності. Особливістю вибудовування інтерпретаційної гіпотези праворозуміння у звичаєво-правовій культурі є інтуїтивне, неусвідомлене на рівні рефлексії оперування категоріями мислення, зокрема категоріями історичного та логічного. Подальшими напрямками дослідження проблеми, порушеної у даній статті, можна вважати: логіко-методологічний аналіз функцій інших категорій у вибудовуванні інтерпретаційної гіпотези праворозуміння у звичаєво-правовій культурі; характеристику особливостей метафоричної форми формулювання абстрактних правових понять та конструкцій у нормах звичаєвого права.

Література

1. Квіт С. Основи герменевтики: текст лекцій / С. Квіт. — К., 1999. — 124 с.
2. Охрімівич В. Українсько-руські приповідки правничі систематично впорядковані та юридично пояснені / В. Охрімівич // Студії з поля суспільних наук. — 1912. — Т. 3. — 56 с.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — К., 1994. — 236 с.
4. Явич Л. С. Сущность права (социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений) / Л. С. Явич. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1985. — 207 с.

Анотація

Зуєва А. М. Категорії «логічне» та «історичне» як елементи інтерпретаційної гіпотези праворозуміння: логіко-методологічний аналіз. — Стаття.

У статті подается конкретно-історична характеристика праворозуміння в українській звичаєво-правовій культурі. У правосвідомості основного носія такої культури — українського селянства — правова дійсність відображалася на рівні емпіричних узагальшень, періодко у формі приказок.

Ключові слова: праворозуміння, звичаєво-правова культура, історичне, логічне, метафора.

Summary

Zueva A. M. Categories «Logical» and «Historical» as Elements of Interpretative Hypothesis of Understanding of Law: Logical Methodological Analysis. — Article.

Concrete historical description of understanding of law in the Ukrainian common law culture is given in the article. At sense of justice of basic transmitter of this culture — Ukrainian peasantry — legal reality was represented at the level of empiric generalizations, quite often as proverb.

Keywords: understanding of law, common law culture, historical, logical, metaphor.

УДК 340.115:(801.73+81'373.612.2)

Р. М. Бірюков

ТЕОРІЯ МЕТАФОРИ, ГЕРМЕНЕВТИКА ТА ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

Метафори охоплюють значну частину людського досвіду і фіксуються в поняттях, що пояснюють всю культуру або цивілізацію. Метафора характерна не тільки для літературних творів, вона є в науці, філософії, юриспруденції. Для правознавства важливим є розгляд метафори як когнітивного процесу, коли формулюються нові поняття, і як культурного процесу, за допомогою якого міняється мова права.

Сучасні вчені пропонують використовувати теорію метафори і герменевтики для вирішення конфлікту цінностей різних цивілізацій і поглиблення взаєморозуміння різних культур. При забезпеченні діалогу цивілізацій пропонується виділяти разом з цивілізаційними цінностями універсальні загальноцивілізаційні цінності, серед яких: загальновизнанні цінності — право на життя і продовження роду, збереження здоров'я, недоторканність особи; екологічні цінності — чистий ґрунт, повітря, вода, достатність основних ресурсів; первинні цивільні права — захист від неправомірного насильства і примушення, свобода переміщення, недоторканність житла, свобода совісті, слова, зборів, асоціацій; політико-правові цінності — незалежність суду, свобода і незалежність друку, різні форми участі громадян в політичному житті; соціально-економічні